

Fra Krig og Fred

Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift
Nummer 2014/1

Artikel:

Esther Aksel-Hansen fra Petrograd – juli til november 1917

Redaktion:

Bernadette Preben-Hansen ©

Søgeord:

Russiske revolution; Det danske Gesandtskab i St Petersborg; 1. Verdenskrig; Danmark-Rusland; Krigsfangehjælp i Rusland; Harald Scavenius; Esther Aksel-Hansen, Gustav Rasmussen

Resumé:

Esther Aksel-Hansen 1891-1963 var ansat som skrive-dame på Det danske gesandtskab i St Petersborg (1914-24: Petrograd) fra maj 1917 til maj 1918. Omtrent dagligt skrev hun breve til moderen i København. Brevene tegner et stemningsbillede af den russiske revolution. Revolutionens daglige konsekvenser bevidnes ved reportager fra gesandtskabet, ved vandringer langs Nevaen, slædeture gennem byen, deltagelse i gadens demonstrationer og natlige besøg på byens banegårde. Her præsenteres Esthers beretning fra 1917 i uddrag: fra Lenins mislykkede julikup til bolsjevikernes magtovertagelse i november. 1917-brevne blev i 1993 oversat til russisk og publiceret i Moskva.

Esther Aksel-Hansen fra Petrograd – juli til november 1917

På Det Kongelige Bibliotek i København, i Håndskriftafdelingen, bevarer en større samling private breve,¹ skrevet i St. Petersborg (Petrograd) under 1917-revolutionen og begyndelsen af den russiske borgerkrig. Brevene er skrevet på dansk af en ung dansk kvinde, ansat i 1917-18 som kancellist² ved Det kongelige danske gesandtskab i St. Petersborg. Gesandtskabet blev i april 1917 stærkt udvidet med en afdeling for krigsfangehjælp, da Danmark påtog sig ansvaret for at hjælpe krigsfanger fra Østrig-Ungarn i Rusland. Danmark varetog det internationale ansvar fra april 1917 til juni 1918.

Modtager var brevskrivers mor i København.³ Over et år, fra den niende maj 1917 til den nittende maj 1918, blev ét hundrede og ét breve sendt gennem gesandtskabet i St. Petersborg med kurerpost til Udenrigsministeriet i København. Her blev de afhentet af brevskrivers familie. Brevene tegner et stemningsbillede af den russiske revolution, set gennem en ung kvindes øjne. Revolutionens daglige konsekvenser bevidnes med en privilegeret udlændings distance fra gesandtskabets vinduer, ved vandringer langs Nevaen, slædeture gennem St. Petersborg og natlige besøg på byens banegårde.

Som gesandtskabets skrivekone renskrev hun Harald Scavenius' korrespondance, politiske indberetninger og rapporter. Således er Esther velunderrettet om begivenheder på gesandtskabsplan. Efter fyraften skrev hun hjem, og dagens arbejde genspejles i hendes breve.

Her præsenteres Esthers beretning i uddrag fra 1917: fra Lenins mislykkede julkup til bolsjevikernes magtovertagelse i november. Kuppet indledte Sovjetstatens oprettelse og tre generationers statsocialisme, i Sovjetunionen og siden i Østeuropa.

1 Esthers breve er transskriberet *in extenso* (c. 200 sider) med et omfattende noteapparat ved Bernadette Preben-Hansen, 2007. Det Kongelige Bibliotek: Ny Kgl. Samling 5244, quarto.

2 Esther blev ansat, 2. maj 1917, som skrivekone. Hun sad i gesandtskabets forkontor.

3 Esther var datter af billedhuggeren Aksel Christian Henrik Hansen og hustru Ellen Margrethe Smith.

Esther Aksel-Hansen, 1891-1963, pasfoto: Rudkøbing, 12. august 1919. (B. Preben-Hansen)

Julikuppet

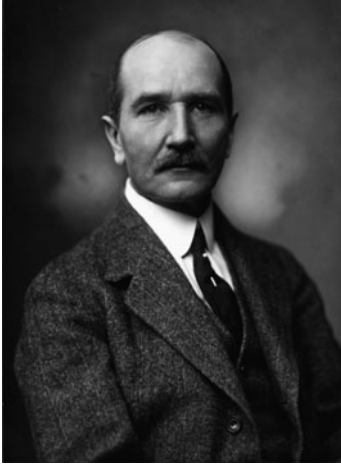
Første juli 1917 indledte Rusland en storoffensiv på den centrale del af Østfronten. Indledningsvis gik det fremad ved indsatsen fra general Lavr Kornilovs eliteenheder. Efter to uger gik offensiven imidlertid i stå, og den 19. juli indledte de tysk-østrig-ungarske styrker en modoffensiv, der straks fik den russiske front til at kollapse. Fjendens fremrykning gik ikke i stå ved den russiske forsvarsindsats, men ved logistiske problemer. Nederlaget undergravede den russiske provisoriske regerings legitimitet, og krigsministeren, Aleksandr Kerenskij, overtog regeringsledelsen.

I St. Petersborg gjorde hærenheder oprør imod at blive sendt til fronten, og flere tusinde marinesoldater fra flådebasen Kronstadt tilsluttede sig. De krævede, som bolsjevikkerne, al magt til arbejder- og soldaterrådene. Regeringen mente oprørerne i ledtog med tyskerne og sendte loyale styrker ind i byen. Styrkerne nedkæmpede oprøret, forsøgte at arrestere de bolsjevikiske ledere og lukkede deres avis, Pravda. Lenin slap imidlertid bort.

Petrograd, 19. juli (6. juli) 1917

Jeg har opsamlet et sådant forråd af oplevelser, at jeg hverken ved, hvor jeg skal begynde, eller hvor jeg skal ende, men jeg må nok hellere gå løs på de sidste dages begivenheder. Ja, så opnåede jeg da at opleve om ikke revolution, men så i alt fald noget i den retning. Det har stadigt svirret os om ørene i den sidste tid med rygter om at nu ville det bryde løs den dag, og nu den dag, første gang i lørdags for tre uger siden. Vi gik og ventede spændt hele dagen. Man var sådan blevet indstillet på, at nu skulle der ske noget for alvor, og så forløb dagen ganske stille og roligt.

Man havde sådan en underlig flad fornemmelse ovenpå den omgang. Så i søn-

Esthers chef, den danske gesandt i St. Petersburg, kammerherre Harald Scavenius.
(Det Kongelige Bibliotek)

dags, for fjorten dage siden, skulle det atter have gået løs, og denne gang var det ramme alvor, sagdes det. Der skulle være store demonstrationer på Marsmarken. Det fik vi allerede at vide om lørdagen, men det kunne ikke nytte, vi spidsede vores næser efter at gå ud. Kammerherren⁴ havde truffet meget skrappe forholdsregler. Kaptajn Cramer⁵ var udnævnt til kasernekommandant, og han havde givet vagten ved porten ordre til at påse at der hverken passerede nogen ud eller ind af porten. Jeg har vist omtalt at vi lørdag aften havde påtænkt et lille gilde. Ja, vi skulle jo endda have danset, men som sagerne stod, syntes vi hverken at vi havde lyst eller at vi kunne forsvare at lave sådan større lystighed. Vi kunne jo også ligefrem risikere at vores gæster ikke kunne komme ud af porten, når de skulle hjem.

Gæsterne skulle have bestået af frøken Haagensen⁶ og hendes bror, Broch,⁷ en rigtig flink rar fyr (han er altså kun en fyr), der er her på gesandtskabet i Millionnaya sammen med mig (det er os to, der klarer ærterne alene nu), endnu to fyre nede fra gesandtskabet i Chaykovskogo:⁸ Rasmussen⁹ og Netterström,¹⁰ to svende helt igennem, de to eneste, vi bryder os om at have noget mere at gøre med af alle

4 Harald Scavenius, 1873-1939, Danmarks gesandt i St. Petersburg, 1912-18. I 1917-18 var gesandten endvidere leder af krigsfangenhjælpen.

5 Frits Cramer, 1869-1952, var pensioneret linjeofficer af infanteriet og kaptajn. Cramer var leder af gesandtskabets krigsfange- og civilfangesektion.

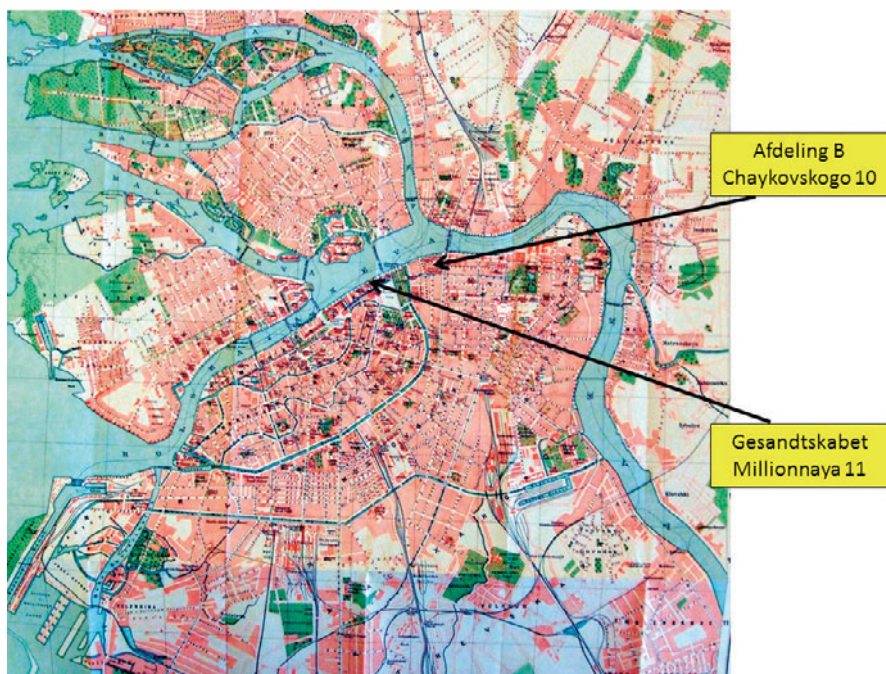
6 Ellen Haagensen, f. 1896, skrivedame, ansat 30. april 1917.

7 Vilhelm Voigt Broch, 1893-1957. Broch var 1915 ansat i *Store Nordiske Telegrafkompani*, der drev telegraflinien mellem St. Petersburg, Moskva og Vladivostok. I 1915-18 var han ansat ved gesandtskabet og arbejdede som medhjælp ved Dansk Røde Kors i St. Petersburg.

8 Esther omtaler gaden som Sergievskaja. I dag er gadens navn Chaykovskogo. Ambassaden lå omtrent på hjørnet af Chaykovskogo og Litejnij prospekt. Bygningen ses endnu.

9 Gustav Rasmussen, 1895-1953, sekretær ved Petersborg-gesandtskabet og krigsfangedelegeret i Sibirien 1917-18, cand.jur. 1921 (udenrigsminister 1945-47).

10 Sven Erik Netterström, 1896-1951, cand.polit. 1920.

Petrograd 1917.

de, der er kommet herover, men de er nu også ualmindelig tiltalende, og dem har vi nu også ualmindelig meget at gøre med. Rasmussen studerer jura, har taget en meget fin første del, er fra Fyn, hvor han har en meget velhavende far, der er overretssagfører, og er for resten morderlig velbegavet, og interesseret i alt muligt mellem himmel og jord, blandt andet i sprog og kunsthistorie. Han er forfærdelig morsom, når han er i det hjørne, ikke til at stå for. Vi har nu og da været helt syge af at le af alle hans fjollede påfund. Ja, Rasmussen er god nok. ... Jeg må nemlig nu vende tilbage til de sidste begivenhedsrige dage, da kureren som sædvanlig er på trapperne. ...

Altså: Juli revolutionen i Petrograd, 1917. Hele mandagen lige til klokken ni, ti var alt stille og roligt på gaderne. Vi havde nogle af sygeplejerskerne ovre fra det danske lazaret,¹¹ der ligger lige overfor ambassaden, til te. Ved halv elleve tiden kom frøken Uldall¹² styrtende op til os, og sagde, eller nærmere skreg i største ophidselse, at der var stor panik nede på Litejnij, en gade der ligger fem minutter fra ambassaden, det vil sige Litejnij og Chaykovskogo skærer hinanden, jeg skal tegne en plan senere. Litejnij hører til et af urocentrene. ... Ja, er det ikke forfærdeligt. Jeg må desværre slutte nu. Sækken skal lukkes. Jeg lever i bedste velgående.

11 I efteråret 1914 havde den danske koloni i byen oprettet et lazaret for sårede soldater.

12 Dorette Uldall, 1885-1965, skrive dame ved arkivet, ansat 30. april 1917.

Slotspladsen i Petrograd besat af loyale tropper efter nedkæmpelsen af juli-kupforsøget.
(Richard Pipes: *The Russian Revolution*)

Jeg har aldrig før oplevet noget så betagende som disse dage. Her er forfærdelig meget at gøre, oceaner af arbejde. ...

Mandag, den sekstende juli (tredje juli), om aftenen brød det løs. Vi sad hyggelig og drak te oppe hos os selv, da frøken Uldall ved elleve tiden kom styrtende, og fortalte os, at der var stor ophidselse på Litejnij. Litejnij er et af byens urocentre, der er altid større bataljer, så snart der i det hele taget er tale om uroligheder. Vi styrtede jo straks derned. Der var masser af mennesker, men en underlig trykket stemning. Hele gaden var fuld af soldater, så langt øjet kunne række: soldater, soldater og atter soldater, endeløse skarer. De marcherede alle sammen ned ad det tauriske palads til. Det ligger højst et kvarters vej fra det sted, hvor vi bor. Der strømmede stadig flere mennesker til. Den ene automobil kom farende efter den anden, fulde af soldater. Store lastautomobiler, hvis last til en forandring bestod af soldater, der stod så tæt sammen som sild i en tønde, med en skov af bajonetter pegende lige op mod himlen. Almindelige automobiler, ligeledes besatte til sidste plads med krigere. Mange af disse automobiler havde ud igennem det lille vindue bag i kalechen ragende et eller to maskingeværer, og sideskærmene optaget af soldater, der lå i position med geværet i armen, parate til at skyde. Den første gang sådan et uhyre kom jagende, kan jeg jo ikke nægte at det løb en koldt ned af ryggen, men man vænnede sig snart til synet af dem. Private automobiler, og automobiler, der kom kørende, og havde tur, blev ganske roligt taget af soldaterne, og pøblen. En, to, tre, en halv snes mennesker hængte sig fast i en automobil, der tilfældig kom kørende,

standsede den, smed dem ud, der sad i den, besatte rovet, og så af sted. Vi stod på hjørnet af Chaykovskogo og Litejnij, fem minutter fra ambassaden. Pludseligt hørte vi nogle skud. Folk råbte: "Kosakkerne", og der opstod fuldstændig panik.

Masser af mennesker strømmede ned ad Chaykovskogo. De løb for livet som vanvittige. Vi lod os selvfølgelig rive med. Da vi var kommet omtrent ned til ambassaden, kom der lidt mere stilstand, og det viste sig at det ikke havde været kosakkerne alligevel. De andre gik så tilbage til hjørnet igen, mens frøken ... og jeg løb op for at tage noget gammelt mørkt tøj på og tørklæder om hovedet for ikke at være for iøjnefaldende. Da vi løb ned af trappen igen, råbte kontorchef ... og kaptajn Cramer efter os, hvor vi skulle hen, men da vi var bange for, de skulle holde os tilbage, for vi af sted med lynets hastighed ud igennem alle gårdene, og op til hjørnet af Litejnij. Da vi kom derop, var de andre forsvundet. Vi stod så, og så lidt på sagerne, og tænkte netop på at gå hjem, da det ikke var så rart at stå der helt alene uden nogen mandlig ledsager, blandt alle disse løse og lyssky eksisterer som forventningen om spektakler havde bragt for dagen, da vi så ... og Cramer nærme sig. De var altså også til sidst, til trods for alt, blevet lokket ud af deres hule. Vi fulgtes med dem ned til Nevaen. Der var mange mennesker, men ellers ikke noget at se. Smith¹³ og jeg havde forfærdelig lyst til at komme ned på Nevskij, men der var ingen, der ville gå med os, og vi syntes alligevel ikke, vi kunne forsvare at gå alene. Vi gik så hjem alle sammen, og stod en halv times tid uden for porten, og lyttede til enkelte skud, der lød snart som om de kom langt borte fra, snart som om der blev skudt i næste gade. Da klokken var blevet cirka tolv, beordrede kaptajn Cramer, vores kasernekommandant, os alle sammen i seng, og der hjalp ingen kære mor.

Vi måtte lystre. Om natten sov vi roligt uden at høre noget skud. Det varede længe inden vi kunne bekvemme os til at gå i seng. Vort dagligstuevindue, hvorfra vi kun kunne se tage og skorstene, vender ud til Marsmarken, og vi sad længe i vinduet og lyttede til den summen og hujen, som det forekom os, steg op derfra. Det var med en underlig fornemmelse, man gik i seng, og med en underlig fornemmelse, man vågnede den næste morgen. Hvad var der sket i nattens løb? Der var ingen, der sagde noget til mig om at jeg skulle blive hjemme, så jeg vovede mig ud, og nåede også velbeholden hen på gesandtskabet. Der fik man lidt efter lidt en lille smule, men også kun en lille smule klarhed over situationen. Der var blevet skudt vældigt på Nevskij om aftenen, og om natten, og der var mange døde og sårede. En herre, der kom op på gesandtskabet, fortalte at en af hans venner havde ligget over en time på Nevskij mellem to lig. Han havde ikke turdet røre sig, da gaden blev fejet ren af mitrailleuser.¹⁴ Det var underligt at vi ikke havde hørt noget til al den skydning, for Nevskij ligger dog kun en halv times gang fra Chaykovskogo. Og hvad var så årsagen til al denne panik? Det var regeringen, der skulle væltes af de yderligtgående af socialisterne, eller med et rigtigt russisk

13 Isabella Smith, skrivedame.

14 Mitrailleur: ældre betegnelse for maskingevær.

Frits Cramer, her som Krigsministerens adjutant, 1907.
(Rigsarkivet)

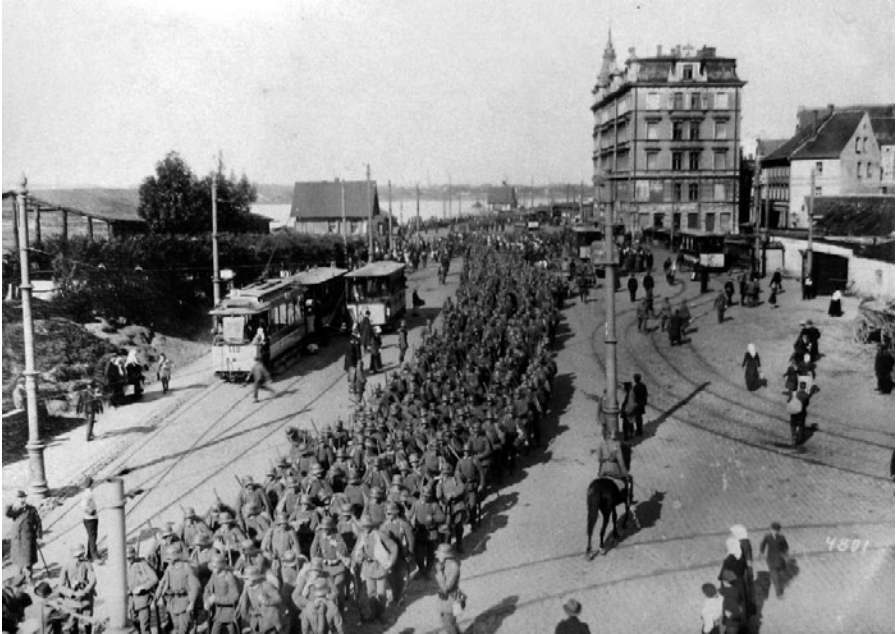
navn, af bolsjevikkerne. En bolsjevik er en i den allerhøjeste potens yderligtgående socialist, og et ret uhyggeligt eksemplar af menneskeheden. Bolsjevikkerne udgør kun en ganske ringe del af Petrograds befolkning, og er alle de andres rædsel. Jeg tror at russiske mødre engang i fremtiden vil bruge bolsjevikkerne som skræmmebillede, og sige til deres børn: “Ja, er du ikke artig, så kommer bolsjevikkerne”. Det skulle i alt fald nok få mig til at tage benene på nakken. Deres valg-sprog er: “Ned med kapitalisterne” – “Fred”, altså med de ydre fjender ... Deres fører er Lenin,¹⁵ der nu endelig er blevet arresteret, ...¹⁶

Petrograd, 27. juli (14. juli) 1917

Kære mor, her er en underlig spændt nervøs stemning. Grænsen er lukket, hvorfor? Ja, det er der ingen, der ved, kun løse gisninger. Det siges at den skal holdes lukket i to uger på grund af forholdene ved fronten. Det har jeg lige hørt nu igen en fransk officer, der har forbindelse med generalstaben. Hvor bærer det hele hen? Det er ret håbløst. Stemningen blandt folk er meget pessimistisk, og intet under at alt er kaos. Soldaterne vil ikke slås. Generalerne erklærer at hæren består af en bande tyve og røvere, som ikke vil gå frem ved fronten, men som kun vil røve og plyndre, og slås indbyrdes. Opløsning alle vegne. I indviede kredse siges der at dette er enden, at Rusland nu vil blive splittet, og delt. Det er meget interessant at være herovre. Jeg arbejder under højtryk, og med hjertebanken. ... Jeg har det storartet, og hvad der end sker, så vær endelig ikke ængstelige. Vi er godt beskyttet i alle retninger. ...

15 Vladimir Ilyich Ulyanov, 1870-1924, russisk revolutionær, marxistisk teoretiker, Sovjetstatens grundlægger og første regeringschef.

16 Brevet mangler sin afslutning.

Tyske styrker i Riga i september 1917 på hovedvejen til St. Petersburg.
(Krigsarkivet, Stockholm)

Rigas fald

Første september iværksatte tyskerne en ny offensiv på Østfronten. Nu skete det ved Daugavafloden sydøst for Riga. Det fandt sted med en ny anvendelse af artilleri, herunder med massiv anvendelse af gas, samt en ændret infanteritaktik. Hæren fik modstanderens forsvar til at bryde sammen ved at søge forbi forsvarets stillinger. Russernes forsvar under general Kornilov, der nu var hærchef, brød hurtigt sammen, og den 3. september rykkede tyske styrker ind i Riga. Der er under 500 km mellem Riga og St. Petersburg ad hovedvejen.

Petrograd, 4. september (22. august) 1917

... Det gærer herovre i øjeblikket. Stemningen er meget ophidset, siden Riga er faldet. Vores landbrugskonsulent,¹⁷ der før har boet med sin familie i Riga, og som stadig har sin lejlighed stående der, rejste ned for at se til den i forrige uge. Han kom tilbage i går, og var en af de sidste, der kom ud af byen. Han var vidne til hele bombardementet, og troppernes afmarch. Natten mellem fredag og lørdag fløj der zeppelinere over byen, og kastede bomber, men derefter blev alt stille indtil lørdag eftermiddag, ved to tiden. Så begyndte granaterne fra de

¹⁷ Otto Nielsen, 1880-1919, landbrugskonsulent for *Det danske Landhusholdningsselskab* i Rusland, og fra 1915 statskonsulent. Nielsen omkom under Rigas bombardement i 1919.

tyske løbegrave. Det brændte rundt omkring i byen, og der var mange døde og sårede. Søndag begyndte de russiske tropper tilbage-toget, eller vist for resten allerede natten mellem lørdag og søndag. De forlod byen uden et sværdslag, og det til trods for, at de var mindst fire mod en. Fire russere for hver tysker, og at de havde masser af ammunition. Russerne vil jo ikke slås. Hvor er det sørgeligt. Hvad skal man stille op med dem? Det er jo aldeles fortvivlende. Befolkningen i Riga er jo meget tysksindet, og landbrugskonsulenten fortalte, hvordan de lo af de bortdragne tapre russere. Damerne var i deres finere stads. Blomster var der alle vegne. Overalt stod der borde, bugnende af fødevarer. Alt for at ønske de tyske officerer velkomne.

Hvor er det underligt at tænke på. Landbrugskonsulenten kunne fra toget følge tropperne, da landevejen løber jævnsides med banelinien. Da han kom til Venden, var fortropperne allerede nået derhen. Det er vist meningen at opgive hele Kurland og Livland. Stemningen her er som sagt ikke god, men I skal ikke være ængstelige. Jeg har trods alt lært af de sidste uroligheder, at man skal være forsigtig, og holde sig inde. Det er vi alle enige om...

Petrograd, 7. september (25. august) 1917

... de sidste par dage har været meget bevægede. Siden Rigas fald er folk blevet som besatte her i Petrograd, for at komme ud af byen. Folk rejser, så vidt de kan komme af sted, dels til Sibirien, og dels til Sverige, Norge, Danmark, og så videre. Banegårdene er ligefrem belejrede. Det var jo sørgeligt med Riga. Beretningerne dernede fra er meget modstridende. Snart siges det, at soldaterne forlod byen uden et sværdslag, snart siges det, at de kæmpede tappert. Hvad skal man tro? ... vores landbrugskonsulent, der jo kom lige dernede fra i mandags, havde det indtryk, at russerne forlod byen over hals og hoved, og at selve befolkningen, der jo også er mere tysk end russisk, var henrykt over udsigten til tyskernes snarlige indtog. Og nu, hvad nu? Vil tyskerne nå Petrograd, og selvom de kan, vil de så tage den? Meningerne er meget modstridende. Hospitalerne evakuerer i løbet af den nærmeste fremtid, ligeledes *Kejserbanken*, og de andre banker følger vist snart efter. Der træffes forholdsregler til at sende omkring en million mennesker ud af byen. Alle, for hvem det ikke er nødvendigt at være her, skal bort. Fabrikkerne skal også evakuere. Man mener på den måde at blive af med en masse arbejdere, og derigennem med en hel del af de farligste bolsjevikelementer. Det kan der jo være nogen mening i, men det skulle blot være gjort for længe siden. Der tales om zeppelin angreb, men her på gesandtskabet vinder det ikke tiltro. De sidste par dage har det været under ventilation, at regeringen skulle forlade byen, og gesandtskabet evakuere. Det sagdes, at vi i så fald skulle til Moskva, eller Niznij Novgorod. I dag tager jeg det med lidt mere ro, da Nordlien¹⁸ bestemt har sagt, at vi ikke kommer til at evakuere foreløbig. Jeg var nemlig ikke begejstret ved

18 Poul Emil Andreas Mortensen Nordlien, 1884-1954, legationsråd, altså gesandtskabets stedfortrædende chef, 1917-18.

Lavr Kornilov 1916. (en.wikipedia.org)

tanken om at skulle forlade Petrograd, og vort hyggelige hjem her. I går eftermiddags, da jeg kom hjem, var kaptajn Cramer nærved at tage pippet fra mig. Han holdt nemlig på, at vi kom til at evakuere i en nær fremtid, i alt fald det gamle gesandtskab. Jeg så i ånden, at jeg skulle skilles fra ... og jeg må sige, det tog lidt af mit humør. Skulle det komme til stykket, at vi skal bort herfra, så kommer det gamle gesandtskab først af sted, så jeg må jo forsøge at vænne mig til tanken. Jeg var jo heller ikke så glad ved udsigten til at blive afspærret fra Danmark, men det var jo i så fald en skæbne, jeg måtte dele med alle de andre. Tager tyskerne Petrograd, så er vor forbindelse med Danmark jo afbrudt. Vor post må da gå over Amerika, hvilket jo vil tage en to, tre måneder, så det er jo håbløst. Frøken ... tænker på at tage hjem, hvis tyskerne skulle nærme sig Petrograd med for stærke skridt. Hun har nemlig en god stilling på hånden hjemme, men vi kan jo ikke alle sammen give os til at rende vores vej. At jeg ville være fortvivlet over ikke at høre noget fra Danmark i et halvt år, måske, det kan du nok tænke, men skal vi blot ikke lide mere under krigen, så må vi dog tænke på, at mange andre har lidt meget mere. Hidtil har vi jo haft det godt, og ingen nød lidt, men det bliver vist en streng vinter. De siger overalt, at hungersnøden nærmer sig med sikre skridt. Det er i alt fald forfærdeligt, sådan alt stiger dag for dag, og masser af ting kan vi jo i det hele taget ikke få. Jeg har forsøgt, så godt jeg kan, at lave forråd, men det er jo ikke så let (med) de store portioner, der går til nede hos os. Smør har vi nok af til hele vinteren, og ost også. Men så kommer en anden side af sagen, hvad skal vi gøre af det, hvis vi kommer til at rejse over hals og hoved? Ja, så må vi jo sælge det, for med os kan vi jo ikke tage det. Der tales endda om at vi må efterlade en del af vor bagage, og kun tage det mest nødvendige med. Nu er det vældig galt med kurerposten. Vi har fået en note fra Udenrigsministeriet (det russiske) om at vi kun må sende diplomatisk post med vor kurer. En lignende note har vi fået før,

Gesandtskabets skrivedamer, august 1917, foran Afdeling B. Fra venstre: Esther, Ellen Haagen- sen, Gerda Andersen og Isabella Smith. (Det Kongelige Bibliotek)

og har derefter altid indskrænket posten. Kammerherren er nu bange for, at det helt skal blive forbudt at sende kurer, ...

Kerenskij og Kornilov

Allerede i juli havde Kornilov placeret loyale kaukasiske styrker i omegnen af St. Petersborg. Styrkerne kunne så sættes ind imod bolsjevikkerne i hovedstaden. I august var bolsjevikkerne nemlig ved at genvinde styrken efter det mislykkede kupforsøg. Den 24. august tog Vladimir Lvov fra den ortodokse kirke kontakt til hærchefen. Hvad var hærchefens holdning til de tre muligheder for at stabilisere situationen, enten statsminister Kerenskij som diktator, general Kornilov som militærdiktator eller en mellemting? Det er uklart, hvorvidt Lvov handlede på Kerenskijs vegne. Da Lvov vendte tilbage to dage senere rapporterede han til statsministeren, at generalen foretrak et militærdiktatur under ham selv. Efterfølgende fulgte en telex-korrespondance mellem statsministeren og generalen. Den endte med Kornilovs afskedigelse som øverstkommanderende uden afløser.

Kornilov mente, at Kerenskij handlede under indflydelse af det stigende pres fra bolsjevikkerne. Generalen beordrede sine styrker i march mod hovedstaden for at slå bolsjevikkerne ned. Før Kornilovs styrker nåede frem, havde Kerenskij opportunistisk allieret sig med bolsjevikkerne, og generalen reagerede ved at kræve magten. Da generalens soldater ikke støttede ham, kollapsede kuppet, og Kornilov blev arresteret.

Gustav Rasmussen, der som udenrigsminister markerede Danmarks indtræden i Atlantpagten, her i 1924. (Det Kongelige Bibliotek)

Petrograd, 11. september (29. august) 1917

... Natten mellem lørdag og søndag tilbragte jeg på Nikolajbanegården ... Det hed sig nemlig, at toget kom klokken ti. Da vi kom derud, fik vi at vide, at det først kom klokken fire om morgenen... vi nåede ud til banegården klokken halv fire. Det var meget vanskeligt at komme ind, til trods for, at vi havde pas med. Der stod soldater posteret overalt. Endeligt langt om længe lykkedes det os at slippe ind. Vi fik så at vide, at toget ikke kom før klokken seks. Nå, hvad var der nu at gøre? Ikke andet end at vente. Der ville blive brug (for) hele ens forråd af tålmodighed. Ud kunne vi ikke komme igen. Det tillod soldaterne ikke. Ind i første og anden klasses ventesal måtte vi ikke komme, til trods for at der var ganske tomt, fuldt oplyst, og masser af stole, hvor vi kunne have hvilt vore trætte lemmer. Der stod et par soldater ved indgangen, der var aldeles uimodtagelige for alle forestillinger. De godtede sig ordentlig over os, og den ene havde endda den enorme frækhed at bemærke, at sådan var det, fordi der nu endelig var kommet orden i Rusland.

En nydelig orden i sandhed. Så måtte vi fordrive tiden med at strejfe rundt i den store forhal, og det var for resten vældigt interessant. Hvilket skue frembød den ikke. I hundredvis af mennesker, der lå i alle mulige stillinger, og sov på eller ved siden af deres bagage. Gamle og unge bedrestillede, net udseende damer, pjaltede snavsede tiggere, gamle gråhårede mænd, og kvinder ved siden af spæde børn. Her og der, soldater tæt indhyllede i deres kapper, liggende på gulvet som døde. I den ene ende af hallen, et mægtigt helgenbillede med en lampe brændende foran, og et par nonner liggende sovende på trinene. Jeg havde den underligste fornemmelse, mens jeg gik der, og så på det alt sammen, nærmest som om jeg

drømte, eller som om det var noget, jeg så på teateret. Tiden sneglede sig hen. Til sidst fandt jeg en brændekasse at sidde på, og der sad jeg så, og halvdøse indtil kulden fik mig til at rejse mig, og fortsætte min vandring frem og tilbage, frem og tilbage. Jeg var ikke langt fra at lægge mig på gulvet ved siden af soldaterne. Klokken blev seks. Endnu intet tog. Først klokken syv kunne det ventes. Nu var restaurationen åben, og vi drak en kop varm te, hvilket oplevede os kendeligt. Klokken blev otte. Nu sagde de bestemt, at toget kom om tyve minutter. Vi gik ud, og ventede på platformen. Det var råkoldt, og klamt. Jeg frøs forfærdeligt. Det ene tog rullede ind efter det andet, fra Moskva, fra Rybinsk, og så videre. Folk masede ud i hundredvis. Vi var lige ved at blive klemt ihjel. Endeligt kom toget fra Vladivostok, og så var hun (Esthers veninde) ikke med. Det er den mest flade fornemmelse, jeg har haft i mit liv. Jeg kom hjem ved halv ti tiden, aldeles forkommen af kulde, og udaset af træthed. Jeg gik straks i seng, fik en halv snes tæpper over mig, og flere på hinanden følgende kopper varm te. Jeg blev liggende til ved fem tiden, og fik middagen serveret på sengen.

... Tilstanden er nemlig meget alvorlig her i Petrograd. Kammerherren er betænkelig ved situationen. Han har bedt os sige til alle danske, der kommer herop, at han vil råde alle, der ikke nødvendigvis må være her, om at rejse hjem. Vi er i dag ved at udfærdige lister over alle herboende danske.¹⁹ Kornilov²⁰ har i går ud-råbt sig selv til diktator, og går nu mod Petrograd. Arbejder- og soldaterrådet er rasende. De trænger til at få sig en ordentlig omgang. Det er alle fornuftige menneskers mening. Der er meget roligt i byen i dag. Ingen møder, eller lignende, på gaderne. Folks sympati er øjensynligt for Kornilov. Der har været sammenstød mellem den provisoriske regerings tropper, og Kornilovs tropper, der nu siges kun at befinde sig cirka ti verst²¹ fra byen. Her er en vældig spænding og nervøsitet over det. Det mærkes rigtigt her på gesandtskabet. Det er en underlig fornemmelse, man har. Man går i en uafbrudt spænding for, hvad den næste time vil bringe. Her menes at i løbet af natten eller morgen, onsdag, vil det gå løs i Petrograd. Ingen tænker i øjeblikket på tyskerne. Nu er det den forventede borgerkrig, der optager alles tanker. Vi har fået vort flag ud både her, og i Chaykovskogo. Ja, hvad skal det hele dog blive til? Kerenskij²² er i sig selv storartet, men har været for svag. Her trænges til en kraftig hånd. Russerne er nu engang slavenaturer, der skal have piskene over nakken. Kunne Kornilov blot få lidt orden på det hele uden alt for megen blodsudgydelse. Vi er alle meget betagede af situationens alvor, og vi har af de sidste uroligheder lært, at vi må være forsigtige til det yderste. I kan derfor være ganske rolige, hvad I så end hører herovrefra. Vi vil ved mindste tegn

19 Rigsarkivet: 2-0398, Moskva og Skt. Petersborg, diplomatisk repræsentation: journalsager (aflev. 1940/2), lbn. 195: "lister med navne og adresser over danske i Petrograd, 7. oktober (20. oktober) 1917".

20 Lavr Georgiyevich Kornilov, 1870-1918.

21 Verst (længdemål): en verst = 1,07 kilometer.

22 Alexandr Fyodorovitsch Kerenskij, 1881-1970. Han blev, 20. juli (7. juli) 1917, premierminister for den provisoriske regering og flygtede fra St. Petersborg 7. november 1917.

til, at der er noget alvorligt på færde, holde os inde, og ikke løbe hensigtsløst omkring. Desuden er der selvfølgelig ingen fare for os, der er ansat her ved gesandtskabet. Vi er godt nok beskyttet, og vi vil også så vidt muligt hjælpe alle de andre danske, der er herovre, men det bliver vel nok lidt vanskeligt, så mange her er, og så spredt de bor. Tusind forvirrede rygter svirrer i luften. Det siges nu, at Kornilov er nået til Tsarskoje Selo, altså er forbi Pavlovsk. En del af de tropper, der er blevet sendt ud mod ham, er gået over til ham. Så nu for Broch ned på gaden efter løbesedler.

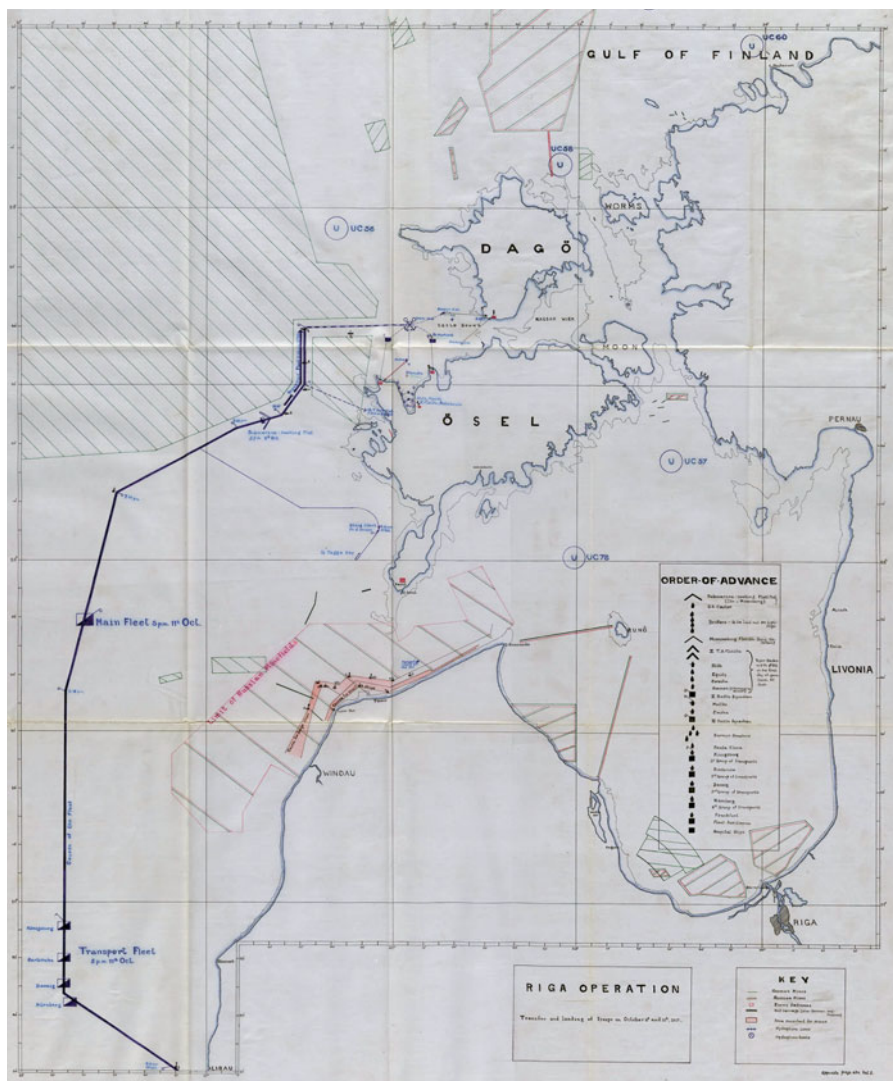
Det var opråb fra Kerenskij til hæren og befolkningen om at være ham tro og knuse Kornilov. Det begyndte således: "Vor tidligere tavarisch²³ (kammerat) Kornilov går nu imod os", og så videre. Vi venter i spænding på aftenaviserne. I lader jo nok ikke noget af alt dette komme videre, da det kan have mere end ubehagelige følger for mig. I må ikke lade nogen læse dette brev udover min egen kære familie på kvisten. Skulle det nemlig komme ud, at jeg skrev om disse ting, og sendte det hjem med kurerposten, var jeg måske færdig herovre.²⁴ Blot nu Rasmussen kommer igennem ... kommer som kurer, torsdag aften. Jeg længes sådan efter at høre fra jer ... postgangen her i Rusland er umulig for tiden. Breve er ofte en måned om at gå til Sibirien ... I disse dage mere end ellers er alle mine kære på kvisten i mine tanker. Nu og da ønsker jeg, at jeg havde vinger, så jeg kunne flyve til Danmark...

Petrograd, 13. september (31. august) 1917

... Det er et underligt land, må jeg sige endnu engang, og nogle underlige mennesker, russerne. Der er lavet til, til en vældig panik og spektakel, og så løber det hele ud i sandet. Således ser det i alt fald ud foreløbig. I forgårs, da jeg gik fra kontoret, var jeg, der ellers slet ikke har været bange ved al den ophidselse, der herskede der, blevet lidt underligt til mode. Da jeg kom ned til Nevakajen, var der fuldt af bevæbnede matroser, der just ikke så tillidsindgydende ud. De marcherede ned langs kajen, netop den vej, jeg skulle. Det løb mig lidt koldt ned af ryggen, men jeg tog mig min mest modige mine på, så ud, det håber jeg da, som om det ikke rørte mig, og satte kursen mod Chaykovskogo. Der var i grunden ikke spor at være ængstelig for. Det var jeg godt klar over, men jeg var alligevel glad, da jeg var nået hjem. Det var al den uro på gesandtskabet, der havde gjort mig nervøs. Under de sidste uroligheder var jeg ikke spor nervøs, og det vil jeg heller ikke blive mere nu. Jeg vil slet ikke tro på, hvad der bliver sagt, før jeg ser, hvad det bliver til. Dagen i går forløb fuldstændig rolig. Da jeg kom hen på gesandtskabet om morgenen, var jeg jo meget spændt på at høre, hvordan sagerne stod. Der var ingen, der vidste noget, og af aviserne blev man ikke bedre underrettet. Det viste sig, at Kornilov slet ikke var nået til Tsarskoje Selo endnu, og det sagdes, at han var blevet arresteret og stillet for en krigsret, at de fleste af soldaterne havde

23 I samtiden ligeledes betegnelse for sympatisører af Lenin og bolsjevismen.

24 Esther havde tavshedspligt.

Vejen til de estiske øer. (The National Archives of United Kingdom)

forladt ham, og så videre. Men hvordan situationen egentligt er, er der ingen, der er klar over. Det sagdes også, at Kerenskij var taget ud for at forhandle med ham, men der er som sagt ingen, der ved rigtig besked. At Kornilov skulle komme hertil, og indtage Petrograd, er der vist ikke mere sandsynlighed for, og jeg tror nok, der hersker en del skuffelse over det hos de ordentlige mennesker, der er tilbage, her i byen. For som jeg skrev i mit forrige brev: der trænges til en stærk og kraftig mand, der kan tage det hele i sin hånd, og få lidt orden på det...

Petrograd i oktober

Den 12. oktober fortsatte tyskerne deres offensiv for at presse Rusland ud af krigen ved at true St. Petersburg. Det skete ved landgang på de estiske øer Øsel (Saaremaa), Dagø (Hiiumaa) og Moon (Muhu). Øernes kystforter kontrollerede både adgangen til Rigabugten og til den vestlige del af Finskebugten. Den 15. oktober havde tyskerne opnået adgang til Rigabugten, og efter den russiske flåde havde gjort et forgæves forsøg på at gribe ind, var alle tre øer i tyskernes hænder den 19. oktober. Allerede den 17. oktober var situationen så desperat, at Kerenskij tryglede den britiske regering om at få sendt den britiske flåde ind i Østersøen.

Fra Hapsal (Haapsalu) på det estiske fastland lige på den anden side af et snævert stræde var der kun 400 km til St. Petersburg. At den russiske hær og flåde ville kunne gøre effektiv modstand mod en fremrykning, var ikke længere sandsynligt. Medens enkelte enheder havde kæmpet godt, var resten af styrkerne i opløsning, hjulpet på vej af bolsjevikernes propaganda.

Petrograd, 19. oktober (6. oktober) 1917

... forholdene på banegården er blevet endnu meget mere umulige end sidst jeg var derude. Der er fuldt af soldater, og streng bevogtning, da nu kun de, der har særlig tilladelse, må komme ind i Petrograd... Her er stor spænding i disse dage. Det menes at vi skal evakuere om senest fjorten dage. Jeg er lidt nedtrykt ved tanken. Det er også kommet så pludselig, dette. Vi havde nu slået os til ro med, at vi nok fik lov at blive her vinteren over, og så pludselig i morges stod det i aviserne, at den russiske regering evakuerede, og så er der jo ikke andet at gøre end at vi må følge efter. Vi skal til Moskva. Der er ved at blive sørget for lejlighed. Der er overfyldt i forvejen, så, som vi har det her, får vi det nok ikke. Med kosten bliver det nok også smalhals. Det skal være endnu vanskeligere at skaffe mad der, og endnu mere sindsvagt dyrt ...

Petrograd, 23. oktober (10. oktober) 1917

... Man lever i en tilstand af spænding for øjeblikket, med al denne tale om evakuering ... Endnu er intet helt afgjort, og jeg beder jer ikke omtale dette til nogen, at gesandtskabet eventuelt skal deles, og kammerherren rejse til Moskva, og Nordlien og kancelliet blive her. Det er nemlig foreløbig en stor hemmelighed, som vi lige har telegraferet om til Udenrigsministeriet, og foreslået...

Petrograd, 26. oktober (13. oktober) 1917

... Jeg føler mig fuldstændig hjernetom. Her er forfærdeligt meget arbejde for tiden, ... jeg tilbringer det meste af dagen på kontoret. ... Evakueringen er foreløbigt stillet i bero, men derfor kan vi jo godt pludselig en dag alligevel komme til at fare af sted over hals og hoved...

Petrograd, 29. oktober (16. oktober) 1917

... Kammerherren er rasende (over russisk blokering af kurer tjenesten), og når nu denne kurer, der er under opsejling, er vel ankommet, og vi ser, hvor meget han er forsinket, skal der gøres et forfærdeligt vrøvl til det russiske Udenrigsministerium. Men det er kun for kurerernes vedkommende, vi kan gøre vrøvl. Almindelige mennesker må finde sig i at blive opholdt. Ja, som jeg før har sagt, man må være i besiddelse af en mere end englelig tålmodighed for i længden at have noget med Rusland, og russerne, at gøre. Jeg har været på raseriets rand i dag ... Evakueringen lader til at være stillet lidt i bero. Sådan er det altid herovre. Den ene dag bliver man opskræmt med, at nu vil det og det ske. Den næste dag er alt forholdsvis roligt igen. I lørdags for otte dage siden, den tyvende oktober, var stemningen meget langt nede over det hele. Dagene i forvejen havde alt været roligt, så vi var jo lige ved at få et slagtilfælde, da vi kom på kontorerne om morgenen, og der blev sagt ganske bestemt, at vi skulle evakuere i løbet af otte til fjorten dage, måske før. Det kom an på regeringen. Så snart den flyttede, flyttede vi med. Alle de russiske aviser var fyldte med regeringens forestående evakuering. Vi var selvfølgelig forfærdelig ophidsede ved tanken, og bedrøvede over at skulle forlade vort hyggelige hjem her. Det kan jo være meget morsomt at komme til at se Moskva, men ikke på den måde. Det bliver nok lidt indknebet med pladsen, og magert med maden ..., der lige har været i Moskva en fire, fem dage, fortalte, at alt var komplet sidsvagt dyrt der, ikke til at betale. ... situationen kan forandre sig fuldstændigt fra den ene dag til den anden. Kontorerne i Moskva skal rimeligvis være på Kreml, så det lyder jo vældig spændende. Vi begyndte straks lørdag aften at forberede os til hurtig udrykning ... Om søndagen ordnede vi alle vores sager, så vi havde alt parat og hurtigt ville kunne smide det hele i en kuffert. Om eftermiddagen tog vi ud, og så et stort meget bekendt kloster, Alexandr Nevskij Klosteret, som ligger for enden af Nevskij. Det var på tide vi nåede det, for nu har vi talt lige så længe om det, som vi har været herovre. Man tager med almindelig sporvogn op af Nevskij til Nikolajbanegården, og derfra med dampsporvogn videre. I begyndelsen, man er herovre, tror man altid, at Nevskij ender ved Nikolajbanegården. Men det er altså en stor fejltagelse. Der drejer den kun, og fortsættes endnu en fjerdingvej ud til Alexandr Nevskij klosteret. I skulle have set den dampsporvogn, for noget lignende har jeg endnu aldrig været præsenteret for. En lille lokomotivagtig vogn i forvejen, efterfulgt af en tre, fire store busser, der ved et flygtigt blik gjorde det indtryk på en, at de var befængt med utøj. Så man nærmere til, viste alt dette levende sig at være menneskelige væsener. Alle mulige slags ækelt udseende soldater, for resten bisser og bøller. Hele dette optog holdt inde i en skummel og snavset gård, eller snavset er for resten et for mildt udtryk kulravende møgbeskidt. Gå hen i en af de mest uhyggelige snavsede gyder i København, og tænk jer den så hundrede gange så beskidt og modbydelig, så har I et naturtro billede af, hvordan der så ud. Vi var glade over at vi var fem. Havde man været alene, ville man ikke have følt sig hyggelig til mode i det selskab. Nå, vores tur skulle føres planmæssigt igennem, så vi entrede ombord i et af disse

med utøj besatte uhyrer. Jeg vil som sagt ønske, I kunne have set det, for det var et ægte russisk billede i al sin utiltalende grovhed og snavsethed, og det er umuligt at beskrive. Det må ses. Klosteret var mægtig stort og imponerende, men ikke særlig smukt ... I klosterhaven var der en stor grav, rigtig køn med grønsvær, og en marmorplade, der meddelte, at her hvilede de kosakker, der blev dræbt, den sekstende juli 1917, i kamp for folkets sag. Vi spadserede hele vejen hjem, da vi ikke havde mod til at entre dampspurvognen en gang til. Om mandagen mødte jeg på kontoret i en vældig spænding efter at høre, hvad det hele skulle blive til. Intet nyt. Alt ved at falde til ro igen. Arbejder- og soldaterrådet satte sig imod at regeringen evakuerede ... Det kan jo også være interessant bagefter, når det hele forhåbentlig er nogenlunde godt overstået at have oplevet tyskernes erobring af byen. Det er for resten ikke tyskerne, vi nærer mest ængstelse, for de vil jo kun behandle os med honnør, men det er de plyndringer og ugerninger, russerne vil gøre byen (til) genstand for, inden de trækker sig tilbage, som vi ikke er rigtig glade ved at tænke på. Her er jo allerede fuld af røverbander, og det er de utroligste historier, man hører. Selv på Nevskij er folk blevet plyndret allerede ved ni tiden om aftenen. Men der er det jo også mørkt allerede klokken seks, og af frygt for zeppelinerne er ingen lygter tændte, så her er jo også noget skummelt. Her siges at blive uroligheder igen på fredag, den tyvende oktober (russisk tid). Bolsjevikkerne vil styrte regeringen, og i den anledning har regeringen trukket masser af kosaktropper herind. Jeg tror nu ikke meget på deres datoer, men derfor kan det jo godt være, at der denne gang sker noget. Det er nu i over en måned, at det er blevet sagt mand og mand imellem, at det ville gå løs den tyvende oktober. Ja, nu når jeg ikke mere denne gang. Jeg skal hjem, og spise, og klæde mig om. Vi skal i Mariinskij (den kejserlige opera) i aften, og det begynder allerede klokken syv ...

Bolsjevikkuppet

De russiske industriområder var i september og oktober præget af strejker. Den 23. oktober besluttede bolsjevikkernes centralkomité, at situationen var moden til et væbnet oprør. Den 5. oktober tog den estiske bolsjeviklede magten i Tallinn (Reval) ved et kup der. Om aftenen to dage senere indledes et oprør i St. Petersburg, efter officiel sovjetisk historieskrivning med et løst skud fra krydseren AURORA.

Petrograd, 2. november (20. oktober) 1917

... I dag skulle det altså gå løs. Kampen mellem regeringen og bolsjevikerne. Disse har i løbet af den sidste tid fået udleveret masser af våben og ammunition. Da vi ventede Kornilov hertil, sagdes det, at der var blevet udleveret fire tusind geværer til arbejdere og bolsjevikker, og dette tal er vist blevet fordoblet flere gange siden. Et par skridt fra os, her i Chaykovskogo, er der om aftenen udlevering af våben. Det er den såkaldt røde garde, der holder til der. I går blev der sagt, at bolsjevikerne alligevel ikke følte sig stærke nok endnu, og at opgøret ville blive udsat til den femogtyvende oktober (russisk tid), altså til på onsdag. Nå, nu får vi

AURORA som i november 1917. (www.army.lv)

se. Jeg kan ikke tænke mig, at de skulle kunne blive meget stærkere i løbet af de fem, seks dage. Vi holdt i går mandtal over vore flag på gesandtskabet. Nordlien vandrede hjem med et under armen. Bolsjevikernes program er at vælte regeringen, og dræbe alle bourgeois,²⁵ det vil sige, der skal slås ned for fode alle, der ser en lille smule velklædte ud.

Nu vil de til bunds i sagerne. Alle skal være lige. De mennesker, der sidder i store palæer og flotte lejligheder, skal jages ud, og give plads til de familier, der ellers har måttet stuve sig sammen i bare et værelse. Det er sørgelige tider for Rusland. Fjenden står for døren. Men i stedet for at det skulle skabe enighed og samfølelse, slås de indadtil, og lader fjende være fjende. Blot dog Kornilov var nået hertil. Jeg tror virkelig, det havde været den eneste redning. I de sidste dage har der i flere blade være lange artikler om ham, om den ædle Kornilov, og at han må kaldes tilbage for at frelse Rusland. Ligeledes har der været opråb til folk om at samle ind til kosakkerne, da de skal forsvare samfundet mod bolsjevikkerne. Evakuering, tyskernes fremrykning, alt er i disse dage trådt i baggrunden for de forventede indre kampe, og dog i morges blev jeg helt opskræmt ved at høre sirenernes ihærdige tuden, og tænkte: så, nu har vi zeppelinerne over os. Kommer zeppelinerne, vil der nemlig blive tudet i sirenerne for at advare folk, og få dem til at forsvinde i kældrene. Det siges også, at det elektriske lys vil blive slukket,

25 Bourgeois: fransk for "borger", heraf det danske "burgøjer".

og tændt tre gange i træk, som signal. Så i går, da der et øjeblik var en nedgang i lysstyrken, tænkte jeg straks: zeppelinerne. Hvor er det underligt at leve under alt dette. Vidste man blot, hvad tyskerne havde i sinde. Jeg kunne godt lide usynlig at være til stede ved et møde i den tyske generalstab. Så kunne jeg måske derved få oplyst, om vi får lov at blive her i Petrograd vinteren over eller ej. De fleste lader til nu at være af den mening, at der ikke bliver noget af evakuering før til foråret. Ja, gid det var så vel. I den sidste tid har vejret været gråt og trist, regn fra morgen til aften, men i begyndelsen af oktober havde vi det mest vidunderlige efterårsvejr. Petrograd forekom mig smukkere end nogensinde. ... I Tsarskoje Selo var vi henne, og se på slottet. Vi havde vældig lyst til at bese det indvendigt. Sygeplejerskerne havde været derinde forrige år, og var begejstrede, så jeg gik hen og spurgte nogle soldater, der stod på vagt, om det ikke kunne lade sig gøre. Den ene af dem er den mest modbydelige rå soldat, jeg nogensinde har set, og han var også mere end uforskammet. Langt om længe fik jeg lov til at gå ind og tale med en af de overordnede. Men da de andre ville gå med, blev han aldeles rasende, råbte og skreg og truede af dem med bøssen. Jeg opnåede at få en soldat med mig, der skulle følge os hen til en anden overordnet, for at forhøre om adgang kunne tilstedes os, men der var åbenbart ingen, der vidste, hvem, der skulle give lov, for vi vendte rundt fra det ene sted til det andet, uden at vi kunne få nogen som helst besked. Til sidst endte vi igen foran slottet hos vores rå ven, vi først havde talt med. Der stod vi så og ventede, mens den soldat, der havde været med os, gik ind, for som han sagde at telegrafere til kommandanten. Soldaten, der stod på vagt, var rasende over at vi stod og ventede, og forsøgte at jage os væk. Til sidst sagde han: "Af sted med jer! For I kan se, jeg har bøsse, og ellers skyder jeg!" Nå ja, så var der jo ikke andet for os at gøre end at trække os tilbage med uforrettet sag. Soldaterne var nemlig ikke til at spøge med for tiden herovre. De skyder, når det falder dem ind. Vi var alle fire i blå nederdele, vindjakker og brune fedtlæderstøvler. Folk betragtede os meget nøje. Soldaterne råbte: "tavarisch" (kammerat) til os. De troede åbenbart, vi var et eller andet kvindeligt korps. Ja, og vi havde jo også sanitetstroppe med, for sygeplejerskerne var i sygeplejedragter, og med rødt korsbind om armen ...

Petrograd, 6. november (24. oktober) 1917

... det blev så heldigvis ikke til noget med urolighederne i fredags. Nej, det er som jeg siger, man skal ikke tro på datoer herovre. I går blev det elektriske lys pludselig borte, og der begyndte selvfølgelig straks at gå rygter om at det var bolsjevikkerne, der havde forårsaget det, og at de ville benytte mørket til røveri og plyndring. Nå, klokken halv seks om aftenen kom lyset igen, så alle disse rygter var altså grebet ud af luften. I dag er der heller ikke lys, men det kommer jo sikkert i aften igen, så det er altså kun en foranstaltning, der bliver truffet for at spare på lyset, at der bliver lukket for det om dagen. Blot er det mærkeligt at man aldrig

får underretning om noget som helst herovre, før det sker ... Så, nu lader det til, der skal blive spektakler i dag. Broerne over Nevaen er ved at blive drejet ud, men derfor kan det jo godt være, det går i sig selv igen ...

Petrograd, 9. november (27. oktober) 1917

... Ja, så blev det altså alligevel til noget med urolighederne i onsdags, den femogtyvende oktober (russisk tid). Hele natten blev der skudt, og det er den stærkeste skydning, jeg endnu har hørt herovre. Kerenskij er flygtet, regeringen væltet, og bolsjevikkerne er enerådende. Alt er forvirring. Butikker, banker, ministerier, generalstaben, alt er lukket. Hvad skal det hele blive til? Ingen ved noget. Det har været interessante dage at opleve, men jeg vil ikke skrive mere om det i dag. I skal få et udførligt referat næste gang. Jeg er vældig træt ovenpå de sidste dages begivenheder.

Natten mellem onsdag og torsdag kom vi først i seng ved et-tiden, og sov omtrent ikke resten af natten for skydning. ... Jeg skrev, at alt var lukket. Det passer dog ikke. Teatrene spiller. Jeg er lige blevet inviteret i Mariinskij i aften ... Der går rygter om i dag, at udlændinge, der allerede har udrejsetilladelse, skal have ekstra tilladelse fra bolsjevikernes hovedkvarter ude i Smolnij Institut²⁶ til at forlade landet. Broch er gået ud for at undersøge det ... Det er fuldstændig svømmende i øjeblikket. Hvad eksisterer, og hvad eksisterer ikke af myndigheder og institutioner? Med hvem skal man forhandle? Hvor skal man forhandle? ...

Petrograd, 13. november (31. oktober) 1917

... Vi var mødt tidligt på kontoret den dag, klokken ti, en time tidligere på grund af lyset. Dagen i forvejen havde der jo intet lys været før ved syv tiden om aftenen. Og da det er halvmørkt allerede klokken fem, kunne vi jo ikke sidde et par timer med hænderne i skødet, for så igen at begynde at arbejde klokken syv, og derefter blive på gesandtskabet den halve nat. Det var så meningen, vi skulle gå en time tidligere. ... Der var mange mennesker på gaden, ikke de hyggeligste elementer at se på, og stemningen var stærkt nervøs. Her og der, små skarer af bevæbnede soldater og bolsjevikker, og to steder panserautomobiler med maskingeværerne pegende til alle sider, op og ned af Nevskij. Man fik en underlig gysende fornemmelse ved at se på disse, der jo ville kunne feje gaden ren på et øjeblik, hvis de blev sat i virksomhed. Vi drejede ned af en sidegade for at nå tilbage til gesandtskabet. Der blev alle officerer standsede af soldater, der forlangte at se deres papirer. Hvor må det være forfærdeligt at være officer i øjeblikket. Det er også sådan at de snart knapt tør vise sig på gaden, og det er ikke underligt. I vil kunne forstå det, når I har læst mit brev færdigt ... Imidlertid hørte vi, at krydseren *AURO-*

26 Smolnij Institut, ved Nevaen. Lenin valgte bygningen som hovedkvarter under oktober/november kuppet 1917. Smolnij Institut var regeringsbygning indtil regeringen flyttede til Kreml, Moskva.

RA²⁷ var sejlet ind, og havde lagt sig foran Vinterpaladset, og at broerne var spærrede, hvilket sidste dog ikke passede. At der var noget usædvanligt på færde var ikke til at tage fejl af. Millionnaya er et udmærket barometer i den retning. Der er altid særligt liv, så snart der ventes noget. Den ligger jo også udsat mellem Vinterpaladset og Marsmarken, og nede på hjørnet ved Marsmarken er der en mægtig kaserne, hvor Pavlovsk regimentet har til huse. Det var kolossalt, hvad der den eftermiddag kørte gennem gaden af vogne og biler, deriblandt flere af disse modbydelige store lastautomobiler, fulde af bevæbnede soldater ... selvom vi sad ved vort arbejde og ikke så ud af vinduet, kunne vi dog mærke, at alt ikke var, som det skulle være på den hurtige og nervøse måde, færdselen foregik. Som Broch sagde: "Noget må der ske, for jeg har minsandten aldrig før set russerne køre så hurtigt". Langt om længe kom Nordlien tilbage, og havde sin kone med. Jeg fik så frøken ... til at gå, da hun har meget længere vej hjem end jeg, og hun måtte gå alene, mens jeg kunne følges med Nordlien og hans kone. Nordlien gjorde så chiffterelegrammet færdigt, og Broch og jeg skrev det rent i fællesskab. Klokken var halv otte, da vi forlod gesandtskabet, så det nye system med at komme tidligere for så at gå tidligere, viste sig jo at virke udmærket. Vi nåede hjem i god behold uden oplevelser af nogen art. Turen går jo langs Nevaen, og der var alt roligt. Nordlien og hans kone fulgte mig lige til porten. ... Det var jo Haagensens fødselsdag om torsdagen. Midt som vi stod og sled i det med at rulle kommenskringler ud, slukkedes det elektriske lys. Vi blev straks lidt uhyggelige til mode. Man bliver efterhånden så mistænksom overfor alt, og især syntes vi, det var underligt, da vi lagde mærke til, at der var lys i husene omkring os. Nå, men det var der jo ikke noget at gøre ved. Vi fik fat i et par lys og fortsatte arbejdet. Efter en halv times forløb kom lyset igen, så denne gang var det altså ikke noget bolsjevikkerne havde sat i scene. ... I en ende af byen kan det være roligt, mens det i den anden ende går på livet løs ... Ved halv ti tiden hørte vi de første skud. De kom med mellemrum, men lidt efter lidt tog det stærkere fat. Nu begyndte også maskingeværerne at tale med *tik-tak, tik-tak*, underlige tørre knald, der kom så hurtigt efter hinanden at man knapt kunne skelne hvert enkelt skud. Nu og da var der stilstand i nogen tid, men så tog det igen fat med fornyet kraft. ... Vi kunne ikke beslutte os til at gå i seng. Med pelse på, for det var rasende koldt, sad vi ved de åbne vinduer, og lyttede efter skydningen. Pludselig et mægtigt bulder. Nu begyndte kanonerne fra *AURORA* at tordne løs. Det var forfærdelig uhyggeligt at høre på, og endnu uhyggeligere at tænke på, hvad der vel nu foregik ude i byen. Himlen oplystes nu og da af stærke glimt, men om det kom fra kanonerne, når de blev skudt af, eller hvad det var, det har vi ikke kunnet få oplyst. Klokken et gik vi i seng, men vi lå for åbne vinduer, og fik ikke meget søvn i øjnene den nat. Den næste morgen, mens vi stod og klædte os på, blev der atter skudt, men kun sådanne enkelte skud med lange mellemrum. Og til sidst holdt det helt op. Det var den mærkeligste fornemmelse, man havde. Hvad var der sket i løbet af natten, og hvordan ville dagen

27 Krydseren *AURORA* ses i dag som museumsskib ved Nevakajen.

forme sig? ... Der gik nemlig de vildeste rygter her nede på kontorerne om at Vinterpaladset var skudt halvt ned, og at de skød endnu deroppe. ... sagde, at det ikke passede, og at han ikke mente, der var noget i vejen for at gå derhen. Han ville i alt fald begive sig derind. Jeg bestemte mig så til at gå. Jeg nåede hen til gesandtskabet uden at der hændte mig noget, og jeg kunne selvfølgelig ikke styre min nysgerrighed, men fortsatte vejen videre ud til Vinterpaladset. Jeg ville nok med mine egne øjne se om det virkelig var skudt halvt ned. Der var ikke spor vanskelighed ved at komme ind på Vinterpalads pladsen. Ingen vagt, eller noget som helst, og skudt ned var det da ikke, men fuldstændig overbroderet var det med mærker af kugler. Hele torsdagen var her roligt i byen, og det var meget lidt, man fik at vide om, hvad der var sket. Ja, regeringen var jo altså væltet, ministrene arresterede, og Kerenskij flygtet, som jeg senere hørte, i mr. Whitehouses automobil. Mr. Whitehouse²⁸ er førstesekretær ved den amerikanske ambassade. Jeg kender ham godt, og har talt flere gange med ham. Han er vældig elskværdig. Det var junkerne, der havde forsvaret Vinterpaladset. Junkerne og et par hundrede kvindesoldater, som først var blevet drukket fulde for at sætte modet op. Alle kvinderne var blevet dræbt. Der går de forfærdeligste historier om at matroserne fra Kronstadt massakrerede dem med deres lange knive, kastede dem sårede ud i Nevaen, og skød dem sønder og sammen, når de svømmende nærmede sig bredden. Junkerne gik det også forfærdeligt ud over. Mange blev dræbt, og resten taget til fange, og ført til Peter Paul fæstningen, hvor det siges, at de fleste er blevet pint ihjel. Det må have været næsten uudholdeligt for dem, denne transport om natten fra Vinterpaladset til Peter Paul fæstningen. De blev ført over Troitskijbroen, omringet af bolsjevikker med fakler, og hvert øjeblik lød råbet: "Hug dem ned! Kast dem i Nevaen", ikke vide ved hvert skridt man tager, hvad der venter en ved det næste. Og dog var det måske bedre om der var blevet gjort ende på dem med det samme. Se, alt dette har vi først hørt, og læst i aviserne senere. Om torsdagen hørte man så at sige intet, og da alt lod til at være roligt, og vi havde forbedret det hele til at holde fest ... Om fredagen havde vi jo ikke så lidt tømmermænd ovenpå disse sidste to anstrengende dage og nætter. Det var desværre kurerdag, hvor der jo altid er mere at gøre, men hvordan skulle kureren komme af sted, uorden og forvirring overalt. Broch gik selv op med passet i Udenrigsministeriet. Der var ingen at få i tale. Hele personalet stod opstillet på rad. De var ved at indgive deres begæring om afsked. Han så Trotskij,²⁹ en rigtig bolsjevik type med stort sort flagrende hår, men at få ham i tale var selvfølgelig umuligt. Vi bestemte os så til at lade vores kurer rejse uden at få pas viseret. Han skulle så se at komme over grænsen i den almindelige forvirring. Han slap igennem ... I dag er der generalstrejke på de finske jernbaner. Tre danske ingeniører forsøgte at rejse i morges, men blev vist tilbage. Der gik kun krigstog, og man skulle have tilladelse fra bolsjevikkerne hovedkvarter i Smolnij Institut for at komme ud af landet, og

28 Sheldon Whitehouse.

29 Lev Bronshtejn, 1879-1940, russisk revolutionær, sovjetisk politiker og marxistisk teoretiker.

få lov til at benytte krigstogene. De tog straks derud, men derude var der ingen, der vidste besked om noget. Langt om længe fik de dog arbejder- og soldaterrådets stempel og påtegning på, og nu forsøger de at rejse i morgen, men efter min mening er der al mulig sandsynlighed for at de bliver returneret fra Tornio.³⁰ Broch er taget ud i Smolnij Institut for at forhandle med dem der angående vore pas. Blot der nu må komme en ordning på det ... I må endelig ikke være ængstelige for mig. Det hele herovre er ikke nær så slemt som det sikkert er udmalet i de danske aviser. Vi har det alle sammen udmærket, og vi skal såmænd nok hytte os. Dette har fået lov sammen med vor officielle post at gå med en svensk diplomat, der rejser som kurer i morgen. Da ingen af de andre får breve med, og da deres pårørende sikkert er ængstelige over ikke at høre fra dem så længe – de breve, de sendte med kureren i går, kommer jo heller ikke frem – ville jeg bede dig sørge for, at der blev ringet til ... familie. Det skal blot meddeles at alle er i bedste velgående. ... Telegrafforbindelsen blev i forgårs nat afbrudt mellem Petrograd, og udlandet. Endnu i dag er den ikke begyndt at virke igen... Der er endnu ikke kommet kurer fra Danmark. Nu er det snart fjorten dage siden, den sidste kom.

Petrograd, 13. november (31. oktober) 1917

... Byen er for resten forholdsvis rolig. Der hersker blot en meget nervøs stemning. Hvad skal det hele dog blive til? Jeg er bange for at de danske aviser, især *Politiken*, har udmalet begivenhederne herovre alt for kraftigt. Det plejer den jo at gøre. Det hele er ikke halvt så slemt, som det ser ud til i den. Desuden holder vi os jo så vidt muligt inde, og går i alt fald aldrig ud om aftenen. Porten er bevogtet af soldater, og låst hele dagen. Ambassaden er formelig i belejringstilstand. Der holdes vagt dag og nat, ikke alene af soldaterne, men også af de unge fyre her på kontorerne. De har fået udleveret geværer, og skiftes til at holde vagt. I må endelig ikke være urolige, hvad I så end læser og hører. Vi hytter os nok. Vi er alle sammen fuldkommen rolige. Det er ikke alene hos os, der holdes vagt. I ethvert hus er der vagt hver nat. Det er tvungent at hvert voksent menneske skal have vagt gennemsnitligt fire timer om ugen. Er det ikke sørgeligt med Kerenskij? I kan da ikke længere beundre ham så vildt. Jeg er allerede for længe siden blevet skuffet af ham. Det første grundstød jeg fik, var da han svigtede Kornilov. Han er også faktisk færdig herovre nu. Man kan ikke sådan spille under dække med den ene og den anden. Der kommer engang, hvor man må tage sit parti ...

Postscriptum

Esther skrev videre, indtil hun den tyvende juni 1918 i selskab med Vilhelm Voigt Broch og skrivedamen Isabella Smith forlod St. Petersborg for at rejse gennem Finland til København. Under sin orlov blev hun afskediget, gesandtskabet var under afvikling. I december 1918 brød Danmark officielt de diplomatiske forbindelser med

30 Den finsk-russiske grænseby til Sverige.

Sovjetrusland, og gesandten Harald Scavenius rejste modvilligt hjem, dog først efter at have efterladt et slags nødkontor i St. Petersburg. Der var endnu mange danskere og danske interesser at varetage i Rusland og Sibirien. I København blev Harald Scavenius afskediget som gesandt af sin fætter, udenrigsminister Erik Scavenius (1919). Ved Fredskonferencen i Paris (1919) agiterede Harald Scavenius internationalt, men i privat regi, imod bolsjevismen. I 1920-22 var han Danmarks udenrigsminister. Esther giftede sig (1919) med gesandtskabskureren Aksel Preben-Hansen (dansk grossistfamilie i Rybinsk og Kurgan, 1899-1919). Parret var på vej til Kurgan, da Borgerkrigen tvang familien Preben-Hansen ud af landet. Hun genså aldrig Rusland.

Litteratur

- Michael H. Clemmesen: *Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940.* (Odense 2010), pp. 202-203, 225-236
- Edith Rogovin Frankel, Jonathan Frankel og Baruch Knei-Paz (red.): *Revolution in Russia. Reassessment of 1917.* (Cambridge 1992). Forskellige bidrag fra antologien
- Bent Jensen: *Den danske gesandt i Petrograd Harald Scavenius' syn på omvæltningerne i Rusland 1917-18.* Danske magazin 1971-74 (8/4), pp. 81-224
- Samme: *Danmark og det russiske spørgsmål 1917-24: dansk Ruslandspolitik fra bolsjevikernes magterobring til anerkendelsen af det bolsjevikiske regime de iure.* Jysk selskab for historie. (Aarhus 1979)
- Samme: *Købmænd og kommissærer: oktoberrevolutionen og dansk Ruslandspolitik 1917-24.* (København 1979)
- Samme: *Dansk Røde Kors' Ruslandsmission 1918-19.* Historisk tidsskrift 2001 (101/1), pp. 45-75
- Richard Pipes: *The Russian Revolution 1899-1919.* (London 1990), pp. 417-505
- Bernadette Preben-Hansen: *Frits Brøndal. Fra Magasin du Nord til døden i et fængsel i Rostov ved Don: dansk krigsfangehjælp i Rusland og Ukraine 1917-19.* Siden Saxo 2010 (27/3), pp. 26-37
- Samme: *Da danskerne rejste fra borgerkrigen: dansk krigsfangehjælp i Sovjetrusland og Sibirien 1917-20.* Personalhistorisk Tidsskrift 2011 (1), pp. 90-116
- Samme: *Dansk Røde Kors mindetegn "dansk krigsfangehjælp 1914 til 1919".* Personalhistorisk Tidsskrift 2012 (1), pp. 69-104
- Harald Scavenius: *Et blad af det danske Petrograd-gesandtskabs virksomhed under verdenskrigen.* Nordisk administrativt tidsskrift 1920, pp. 65-80
- Boris Weil: *Esther Aksel-Hansen. Pis'ma iz rossii.* Oversat fra dansk af Ludmila Weil (NKS 5244). Novoe literaturnoe obozrenie. (Moskva 1993) (5), pp. 334-61

Summary

Letters from Petrograd: Esther Aksel-Hansen – July to November 1917

A large collection of private letters written in St Petersburg (Petrograd) in the years of the Russian Revolution and the Civil War can be found in the Royal Library in Copenhagen. These letters were written in Danish by a young Danish woman, employed as a typist in the Danish Embassy in St Petersburg. The addressee in Copenhagen was the young woman's mother. Between May 1917 and May 1918 one hundred letters were sent in the diplomatic bag from St Petersburg to the Ministry of

Foreign Affairs in Copenhagen, to be forwarded to the writer's family. These letters give us a word picture of the Russian Revolution as it appeared to a young woman. The daily consequences of the revolution are recorded with the detachment peculiar to a privileged foreigner, either watching from the windows of the Embassy, or while walking along the Neva, during sleigh-rides through the city or during evening visits to the city's railway stations. This selection with parts of the letters covers the highlights from the summer and autumn of 1917, giving fresh observations from Lenin's failed insurrection in July to his success in less than a quarter of a year later.